

УДК 327 (477) “1918”

СТАНОВЛЕННЯ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДИПЛОМАТІЇ ДЕРЖАВИ ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

Ігор ДАЦКІВ (Тернопіль)

У статті йдеться про прихід до влади гетьмана П. Скоропадського, утвердження Української Держави та початок нового етапу в історії української дипломатії. Аналізується діяльність української дипломатичної служби в добу Української Держави гетьмана П. Скоропадського, що зробила потужний внесок у розвиток міждержавних стосунків у пріоритетному і найбільш важливому напрямку зовнішньополітичного курсу країни на той час – у бік Центральних держав.

Ключові слова: дипломатія, зовнішня політика, переговори, гетьман, міжнародні відносини, союзники.

В статье идет речь о приходе к власти гетмана П. Скоропадского, утверждении Украинского Государства и начале нового этапа, в истории украинской дипломатии. Анализируется деятельность украинской дипломатической службы во время Украинского Государства гетмана П. Скоропадского, которое сделало мощный вклад в развитие межгосударственных отношений в приоритетном и наиболее важном направлении внешнеполитического курса страны на то время, – в сторону Центральных государств.

Ключевые слова: дипломатия, внешняя политика, переговоры, гетман, международные отношения, союзники.

The article is about taking a power by Hetman P. Skoropadskyu, establishment of Ukrainian State and beginning of a new stage in the history of Ukrainian diplomacy. The activity of Ukrainian diplomatic service in the epoch of Hetman P. Skoropadskyu Ukrainian State that made a great contribution in the development of interstate relations in prior and the most important trend of foreign political course of the country at that time, towards Central states.

Key words: diplomacy, foreign policy, negotiation, hetman, international relation, allies

З приходом до влади гетьмана Павла Скоропадського та утвердженням Української Держави розпочався новий етап в історії української дипломатії.

Аналіз зовнішньої політики гетьманату П. Скоропадського про міжнародне визнання знайшли розкриття в спеціальних дослідженнях вітчизняних емігрантських українських істориків. Його започаткували у своїх працях діячі українського національно-визвольного руху 1917 – 1921 рр. В. Винниченко [3], Д. Дорошенко [7], О. Доценко [10], О. Шульгин [26] та ін. Ними презентовано широкий фактичний матеріал, що розкриває події того часу й надає можливість аналізувати розвиток зовнішньополітичної

діяльності Української Держави; цитовано важливі державно-політичні документи, які з часом були безслідно втрачені; збережено дух тієї епохи.

Низка досліджень представників української діаспори стала основою дальшого вивчення Української гетьманської політики. Передусім йдеться про праці Д. Дорошенка [8] з найповнішою інформацією про ставлення інших держав до України в часи Гетьманату, оскільки, будучи міністром закордонних справ Української держави (від травня до листопада 1918 р.), Д. Дорошенко безпосередньо причетний до формування її зовнішньої політики.

Щодо вчених діаспори, то великий науковий інтерес викликають праці М. Мельника [14] та І. Нагаєвського [15], що містять значний фактичний і документальний матеріал.

Радянська наука не лишила праць, які узагальнили б історіографічний спадок учених, налаштованих проти комуністичної ідеології. Праці, присвячені критиці „буржуазних фальсифікаторів” історії, мають виразно пропагандистський характер, перевантажені ідеологічними штампами, майже не містять конкретної інформації про Українську Державу й про праці її зарубіжних дослідників [4, 30].

Українська Держава 1918 р., перебуваючи в міжнародній ізоляції розв'язувала проблему прориву блокади та встановлення дипломатичних зносин з країнами як близького, так і далекого зарубіжжя. Предметно досліджено ці проблеми в працях С. Грибоедова [5], Д. Веденєєва і Д. Будкова [2] та Т. Заруди [11].

Гетьман П. Скоропадський, його уряд і зовнішньополітичне відомство згідно з міжнародною правовою практикою підтвердили й узяли на себе всі укладені угоди й зобов'язання попереднього керівництва України. Вже в перших заявах і деклараціях П. Скоропадський наголошував, що його Українська Держава є миролюбною і щиро прагне розвивати дружні стосунки з іншими країнами для визнання її світовим співтовариством як важливої умови незалежності й вільного суспільно-економічного розвитку.

Геополітичне становище України на перехресті інтересів могутніх світових сил: блоку Центральних держав на чолі з Німеччиною, більшовицької Росії та країн Антанти – вимагали утворення й розбудови потужного зовнішньополітичного відомства та його дипломатичних структур. Уже 3 травня у сформованому кабінеті міністрів Ф. Лизогуба було створено міністерство закордонних справ. Його очолив виходець із старовинного чернігівського козацького роду Д. Дорошенко – патріотично настроєна, високоосвічена людина. Заступниками міністра стали О. Палтов та А. Галіп [1, с. 205].

Законом від 14 червня 1918 р. були затверджені штати посольств Української Держави 1-го і 2-го розрядів, а 21 червня ухвалена постанова про дипломатичні представництва. Передовсім були затверджені та

укомплектовані досвідченими кадрами посольства в Німеччині, Австро-Угорщині, Болгарії й Туреччині [9, с. 149 – 150].

Безперечно, це було пов'язано з тим, що головним напрямом зовнішньої політики Гетьманату від самого початку його діяльності були стосунки з державами Центрального блоку, насамперед з Німеччиною, які ґрунтувалися на умовах Брестської мирної угоди від 9 лютого 1918 р. – єдиного міжнародного правового акту України, котрий зумовив її вихід на світову арену як суб'єкта міжнародної політики. „Відносини до Німеччини, – відзначав тодішній міністр закордонних справ Дмитро Дорошенко, – були влітку 1918 р. основним питанням не тільки нашої закордонної політики, але й питанням самого нашого існування як держави” [9, с. 162 – 163].

Варто додати ще один важливий фактор, який потужно впливав на відносини з Німеччиною. „Зовнішньополітичний курс Української Держави, – підкреслює В. Литвин, – був жорстко регламентований умовами Берестейської мирної угоди. Її скрупульозне дотримання було однією з умов, яке поставило перед П. Скоропадським німецьке командування, коли давало дозвіл на проведення перевороту” [13, с. 70].

Проте, на наш погляд, не треба вважати Українську Державу маріонеткою в руках Німеччини чи Австро-Угорщини. Спираючись на положення Брестських угод і допомогу Німеччини, вона змусила уряд більшовицької Росії очистити українські землі від своїх військ піти на мирні переговори щодо державних кордонів.

Для України зосередження уваги й дипломатичних зусиль на відносинах з Німеччиною було вигідним не лише тому, що вона була могутнім і впливовим лідером блоку Центральних держав, але й тому, що вона не мала з нею спільного кордону, а тому не претендувала на якусь її територію.

Від перших днів державотворчої діяльності гетьман Скоропадський, на відміну від голови Центральної Ради М. Грушевського, встановив і підтримував тісні стосунки з представниками Німеччини в Києві. У сфері зовнішньої політики України вони зійшлися з П. Скоропадським на умовах, що його уряд дотримуватиметься незалежності від Росії, підтримуватиме тісні політичні та економічні стосунки на засадах Брестських угод. Треба додати, що міністерство закордонних справ Німеччини цілком позитивно ставилося до самостійності України. Завдяки цьому 2 червня 1918 р. Німеччина офіційно визнала Українську Державу, а 24 липня ратифікувала Брестський мирний договір.

Історик О. Федюшин, посилаючись на документи німецьких архівів, стверджує: німецьке зовнішньополітичне відомство заявляло гетьманові, що буде підтримуватиме його доти, доки він рухатиметься на шляху незалежності України. Воно категорично заперечувало спробам деяких впливових діячів вважати гетьмана маріонеткою Німеччини й усіяко підтримувало його авторитет і престиж [20, с. 173 – 174].

Визнання Української Держави Берліном, а згодом і Віднем не було звичайним формальним дипломатичним актом. Це означало, що дві великі держави прагнуть надати гетьманському режимові стабільність й усіяко його підтримуватимуть. Водночас вони декларували надання Україні самостійності в розв'язанні проблем державного будівництва. П. Скоропадський, щоправда, зумів певною мірою чіткіше, ніж Центральна Рада, визначити правовий статус німецької адміністрації та війська. Але в наказі генерала-фельдмаршала Ейхгорна від 22 травня поряд з декларативною заявою, що головним завданням німецького війська є військова й економічна допомога Україні, дозволялося придушення збройних антинімецьких та антиурядових заколотів і підтримання порядку.

Між іншим, посол Мумм звертав увагу на помилкове, на його погляд, призначення міністром закордонних справ Д. Дорошенка, а також губернаторами деяких провінцій – росіян. Загалом німців усе більше турбували проросійські настрої в Українській державі, оскільки на керівних посадах перебували переважно росіяни й майже весь генералітет та офіцерство українського війська були російськими.

Цей погляд відбивав великий меморандум генерала-фельдмаршала Ейхгорна, оприлюднений 17 червня 1918 р., у якому було визначено стратегічний напрямок зовнішньої політики Німеччини на Сході й місце в ній України. Насмперед, він наголошував, що Німеччині підтримувати незалежну й сильну Україну вигідно не лише економічно. Крім того, підкреслював Ейхгорн, Німеччина може за допомогою України розв'язати глобальне завдання: маючи до неї доступ через Литву, вона може досягнути райони Кавказу, Азії, Індії. Ейхгорн наказував військам усіяко підтримувати гетьманську владу в Україні. Він наголошував: „Існування української держави тісно пов'язане з особистістю гетьмана. Вона або вистає, або впаде разом з ним” [20, с. 185].

Ейхгорн постійно демонстрував прихильне ставлення до ідеї відбудови самостійної України, з повагою і пошаною ставився він і до гетьмана та його уряду. Д. Дорошенко згадував, як на урочистому прийомі на честь П. Скоропадського 8 червня 1918 р. Ейхгорн заявляв: „Німецькі війська прийшли сюди, виконуючи наказ нашого верховного провідника. З великою радістю прийшли ми на цей заклик, бо діло йде про те, щоб дати допомогу народові, котрий прагне увільнитися від своїх гнобителів. Нам судилося прекрасне й благородне завдання бути першою опорою молодій державі на початку її державного будівництва” [9, с. 132].

Можна припустити, що саме за його прихильне ставлення до України й з метою зруйнувати її дружні стосунки з Німеччиною 30 липня 1918 р. російський лівоесерівський терорист, кронштадтський матрос Борис Донської убив Ейхгорна. Проте розрахунки Бойової організації російських есерів не спрадалися. У відповідь на співчуття гетьмана Скоропадського

Берлін запевнив, що відкидає причетність українців до теракту, і ця трагічна подія не вплине на українсько-німецькі стосунки.

Німецькі війська в Україні очолив командувач 8-ї армії генерал Гюнтер фон Кірбах. Він дотримувався попереднього курсу у взаєминах з П. Скоропадським. Треба відзначити, що у зв'язку із складним становищем на Західному фронті Берлін і Верховне командування поступово втрачали інтерес до українських проблем, за винятком контролю за дотриманням економічних угод. Це дало змогу гетьманові втілити низку заходів, зокрема з військового будівництва.

Аналізуючи діяльність гетьмана в площині зовнішньої політики, О. Павлюк зауважує: „П. Скоропадський намагався використати силу і вплив Німеччини, що їх остання все ще зберігала на сході Європи, для зміцнення української державності та її захисту від можливої зовнішньої агресії” [17, с. 320]. Такого ж висновку дотримується О. Лупандін, який теж вважає, що гетьман П. Скоропадський прагнув з допомогою Німеччини швидше стати на власні ноги, а потім вийти з-під її опіки і, добувши повну свободу дій у внутрішній та зовнішній сферах, якнайшвидше позбавитися присутності на Українській землі окупаційних військ [17, 320].

Важливу роль у встановленні й розвитку стосунків з блоком Центральних держав і, насамперед, з Німеччиною відіграло зовнішньополітичне відомство Української держави та його дипломатичні структури. У спадок від Центральної Ради міністрові Д. Дорошенкові дісталися посольства в Німеччині, Австро-Угорщині, Болгарії та Туреччині. Рада Міністрів Гетьманату за поданням Д. Дорошенка підтвердила їхнє функціонування, але суттєво оновила їхній склад.

Зокрема, посла О. Севрюка в Берліні замінив набагато досвідченіший барон Федір фон Штейнгель. У своїх спогадах Дорошенко згадував його теплими словами, характеризував його як щирого патріота, який громадсько-політичною діяльністю засвідчив свою прихильність до української національної справи та виявив визначні моральні якості [7, с. 467].

Варто зауважити, що міністр Ф. Дорошенко вимагав від працівників посольства в Берліні гідно репрезентувати не лише Українську Державу, але й власну національну свідомість, наполегливо працювати й обороняти інтереси держави.

Ф. Штейнгель установив тісні стосунки з міністром закордонних справ Кюльманом, мав зустрічі з канцлером, контакти з впливовими особами при імператорському дворі та уряді. Він здобув авторитет і повагу дипломатичного корпусу різних країн у Берліні, що позитивно вплинуло на встановлення дружніх відносин з європейськими державами.

Найбільш проблематичними були стосунки українських дипломатів, зрештою, як і всього уряду, з німецьким вищим командуванням у питаннях військового будівництва. Німеччина з власних міркувань категорично виступала проти формування Збройних Сил Української держави. Гетьман

Скоропадський згадував, як генерал Гренер намагався переконувати його: „Нащо Вам армія? Ми знаходимося тут, нічого, що зашкодило б Вашому урядові не дозволимо, а відносно Ваших північних кордонів Ви можете бути спокійними: ми не допустимо більшовиків” [19, с. 179].

Переконавшись, що проблему військового будівництва з німецьким командуванням у Києві розв’язати не вдасться, Гетьман поставив завдання перед міністерством закордонних справ перенести центр ваги українсько-німецьких переговорів з цього питання до Берліна. Після цього українське посольство на чолі з бароном Штейнгелем розгорнуло активну роботу з підготовки візитів спочатку глави уряду Ф. Лизогуба, а потім – П. Скоропадського. Отже, завдяки дипломатичним заходам рівень українсько-німецьких стосунків суттєво підвищився, і найважливіші питання українське керівництво розв’язувало безпосередньо в Берліні на найвищому рівні.

У серпні з офіційним візитом у Німеччині побував прем’єр-міністр Ф. Лизогуб, який домовився про надання Німеччиною кредиту, подальшого розвитку взаємної торгівлі й підтримки України в територіальних проблемах із сусідніми державами. Щоправда, переговори про розгортання Збройних Сил не досягли успіху. На наш погляд, Берлін не допускав створення значної військової сили в Україні, вважаючи її наявність у руках гетьмана загрозою для власних планів на Сході.

У результаті активної діяльності керівництва зовнішньополітичних відомств Української держави й Німеччини на початок вересня був підготовлений візит гетьмана Скоропадського до Берліна та його переговори з імператором Вільгельмом II і рейхсканцлером Г. Гертлінгом. Це була перша в історії української державності подібна дипломатична акція. Прибувши до столиці Німеччини 4 вересня, П. Скоропадський прийняв усі належні протокольні почесті як глава держави й провів низку переговорів з вищим керівництвом. Загалом під час візиту 4 – 18 вересня 1918 р. П. Скоропадський погодив лінію українсько-російського кордону, визнання Криму автономною частиною Української держави, виділення Україні частини Чорноморського флоту [13, с. 272].

Водночас залишалось чимало зовнішньополітичних, насамперед територіальних проблем, не врегульованих через непоступливу позицію Австро-Угорщини. Незважаючи на підтримку Гетьмана німецькою стороною й активну діяльність міністра Кюльмана та посла Мумма, які обстоювали обов’язкове виконання Брестської угоди щодо Холмщини, Відень порушив домовленості про її передання Україні, мало того, відмовлявся ратифікувати Брестський договір Центральних держав з Україною, тому угода про автономію Галичини й Буковини не була реалізована.

Берлін не підтримав вимоги Української держави на переговорах з більшовицькою Росією долучити до її складу суміжні території, заселені переважно українцями на північному кордоні. Загалом німці виступали проти

будь-яких операцій українських військ проти Росії з цією метою й пропонували розв'язувати ці проблеми переговорами безпосередньо з Москвою [20, с. 94].

У зв'язку з цим заслуговує на увагу ставлення німецької сторони до більшовицької Росії, яке було досить шанобливим упродовж 1918 р. і суттєво впливало на ситуацію в Україні та українсько-німецькі відносини. Безперечно, Берліну була вигідніша Росія на чолі з Леніним, пов'язана з ним Брестською мирною угодою та іншими таємними домовленостями, ніж біла Росія Денікіна й Колчака – союзників Антанти, з якою Німеччина все ще перебувала в стані війни. Уряди ж України – Центральної Ради чи П. Скоропадського, дотримувалися відверто антибільшовицької зовнішньої політики й перебували в жорсткому або збройному протистоянні з Москвою.

Отже, політика німців в Україні полягала в тому, щоб утримувати в ній певну рівновагу сил, про що свідчило їхнє досить прихильне ставлення до діяльності делегації більшовицької Росії Х. Раковського на переговорах з українцями.

Надзвичайно важливе місце в українсько-німецьких відносинах посідали торговельно-економічні стосунки, які ґрунтувалися на Брестських угодах та економічному договорі Центральної Ради від 23 квітня 1918 р. Ураховуючи його значення для обох держав, П. Скоропадський та його уряд прийняли зобов'язання попередньої влади в повному обсязі. 10 серпня було підписано новий протокол, який продовжив термін дії договору до 30 червня 1919 р. Він передбачав, що Україна експортуватиме до Центральних держав майже 35% свого врожаю хліба й металопродукції, вироблених 20% спирту і 10% цукру, а також іншу сільськогосподарську продукцію, зокрема, 11 млн. пудів м'яса. Так, у вересні 1918 р. з 69 млн. пудів зібраного збіжжя підлягало експортові 24,2 млн. Відповідно Центральні держави мали забезпечити Україну передусім вугіллям – 9 млн. пудів, майже 5 тис. тонн нафтопродуктів щомісячно та устаткуванням для промисловості. Україна отримувала також кредит на суму 1 млрд. німецьких марок [9, додат.1].

Отже, Німеччина найбільше з усіх держав Центрального блоку була зацікавлена в існуванні й розвитку Української Держави гетьмана П. Скоропадського, оскільки була тісно пов'язана з нею військово-політичними та вигідними економічними угодами. Водночас забезпечення в Україні миру й спокою, міцної й авторитетної влади, були необхідні для суспільно-економічного життя українського населення. Як наголошують сучасні українські історики Ю. Павленко і Ю. Храмов, „інтереси Німеччини та гетьманського уряду, як і всього населення України, за винятком радикально-соціалістичних сил, повністю збігалися. Тому ця успішна співпраця П. Скоропадського з німецьким командуванням заслуговує не на осуд, а на цілком схвальну оцінку” [18, с. 140].

Але існування і розвиток Української Держави залежали не лише від її стосунків з Німеччиною чи Центральними державами. Впродовж усього 1918

року радикально змінювалася геополітична ситуація навколо України й співвідношення трьох основних сил: Центральних держав, більшовицької Росії та Антанти, які радикально впливали на внутрішнє становище в державі та на її зовнішньополітичну орієнтацію. Коли восени 1918 р. стало очевидним, що блок Центральних держав програє війну, а Антанта активізувала зацікавленість проблемами у Східній Європі, насамперед на території постімперської Росії, дипломатія Української Держави шукала можливості зав'язати стосунки з Антантою.

Гетьман П. Скоропадський уважав шкідливим поділ українського суспільства на „антантофілів” та „германофілів” і постійно наголошував, що в зовнішній політиці треба керуватися передусім інтересами держави. „Я завжди вважав необхідним, – писав він у спогадах, – вичленити себе із числа германофілів та із числа прихильників союзників, залишаючись щиро доброзичливим і до тих, і до інших. Я впевнений, що лиш таким шляхом ми можемо заслужити повагу до себе інших держав” [19, с. 192].

У загальній зовнішньополітичній орієнтації Української Держави гетьмана П. Скоропадського на блок Центральних держав після Німеччини важливе місце посідала Австро-Угорщина, підпис якої теж стояв під Брестським мирним договором, що визначав їхні взаємини й зобов'язання. Однак, як наголошують О. Павлюк і В. Сідак, „відносини Української Держави з Австро-Угорщиною розвивалися набагато складніше... Відень уникав передачі Україні Холмщини й Підляшшя та відмовлявся виконати таємні положення Брестського миру щодо розмежування у Східній Галичині” [7, с. 330].

Австро-угорський вектор зовнішньої політики Української Держави потребував чималих зусиль вітчизняної дипломатії в боротьбі, передусім за соборність України, де інтереси держав перетиналися. „Створення великої, сильної України, – відзначав Д. Дорошенко, – не лежало в австрійському інтересі: це означало б для неї перспективу втратити Східну Галичину й Буковину, або в усякім разі мати у себе серйозну українську іреденту. З другого боку у виборі між Україною і Польщею австрійська політика рішучо ставала на бік Польщі... Однак грізна ситуація – перспектива голоду і внутрішнього розвалу – примушували Австрію йти на мир і не тільки визнати самостійну Україну, але ще й погодитись на таємний договір про поділ Галичини” [9, с. 131].

Отже, відносини з Віднем з огляду розв'язання проблем соборності України стали важливим напрямком зовнішньої політики й спонукали Київ скерувати на нього потужні сили дипломатії. Відтак посольство із статусом першого розряду очолив відомий громадсько-політичний діяч, ідеолог відродження української державної самостійності, визначний історик і публіцист В. Липинський. Він був державником за ідеологічними поглядами, якнайбільше підходив на посаду посла в країні, з якою відносини були дуже

складними й вимагали високопрофесійних і до кінця відданих українській справі дипломатів.

Тому спеціальною постановою Ради Міністрів про тимчасові дипломатичні представництва від 21 червня 1918 р. В. Липинський був призначений українським послом в Австро-Угорщині й невдовзі виїхав до Відня, де вручив міністрові закордонних справ Буріанові вірчу грамоту [21, с. 3].

Ураховуючи важливість і значний обсяг завдань, посольство було укомплектовано відомими громадсько-політичними діячами й професійними дипломатами. Радником посольства став князь І. Токаржевський-Карашевич, (згодом був послом УНР у Туреччині). Активний діяч Союзу Визволення України, який діяв у Відні в роки Першої світової війни, А. Жук отримав завдання опікуватися українцями – військовополоненими й біженцями на землях Габсбурзької імперії. Інші відповідальні посади в посольстві займали В. Полетика, М. Біленький, С. Ванькович та ін. [22, с. 1 – 4].

Одним із найважливіших доручень, яке отримав посол Липинський від П. Скоропадського, було домогтися ратифікації Австро-Угорщиною Брестського мирного договору з Україною й обмінятися ратифікаційними грамотами не лише з Віднем, але й з Німеччиною, Болгарією і Туреччиною. Отже, посольство розгорнуло активну дипломатичну діяльність у цьому напрямку.

Не розв'язані питання про майбутній статус Східної Галичини та Буковини й приналежність Холмщини, на яку, згідно з домовленостями в Бресті, претендувала Україна, а тепер за підтримки Австро-Угорщини висловила претензії й Польща, у червні – липні 1918 р. спричинили між Києвом і Віднем перші серйозні суперечності. 15 липня В. Липинський обмінявся ратифікаційними грамотами з Болгарією. Він вручив радникові болгарського посольства Джебарову грамоту за підписом П. Скоропадського ц отримав болгарську – царя Фердинанда. 24 липня відбувся обмін грамотами з німецьким представником у Відні, який передав документ державної ваги за підписом імператора Вільгельма II. Пізніше була прийнята ратифікаційна грамота Туреччини, підписана султаном Магометом V.

Проте Австро-Угорщина не лише відмовилася від ратифікації Брестського договору, але й розгорнула активну дипломатичну діяльність щодо його перегляду. У травні 1918 р. її міністерство закордонних справ розпочало таємні переговори з німецькою дипломатичною службою з метою спільно розв'язати питання про українсько-польський кордон, який залишав би Холмщину Польщі. Зауважмо, що в Бресті було визначено юридичне право України на Холмщину й Підляшшя, але остаточно встановити майбутній українсько-польський кордон планувалося здійснити змішаною комісією. Для підтримки поляків Відень дипломатичними заходами розгорнув тиск на Україну для перегляду кордону, щоб задовольнити польську вимогу встановити його на лінії Західного Бугу.

Але німецька сторона пропозиції Відня не підтримала. Міністр закордонних справ Кюльман, як і посол у Києві Мумм, твердо дотримувалися позиції – у жодному разі не допускати посилення Польщі й ослаблення гетьмана П. Скоропадського. Вони були, безперечно, незадоволені виступом польської делегації на конференції в Спа в серпні 1918 р. з ультимативними вимогами щодо кордонів на заході, передачі Холмської області під суверенітет Польщі [20, с. 200 – 201].

Треба додати, що Австро-Угорщина ще у Бресті негативно ставилася до вимог України приєднати етнічні українські землі, захоплені в різні часи Польщею, посилаючись на декларації великих держав, зокрема президента США В. Вільсона, про право націй на самовизначення. Вона пішла на поступки: визнала права України на Холмщину й українського населення західного регіону на утворення автономного коронного краю лише під тиском Німеччини та загрозою голоду в країні.

Оскільки договір між Україною та Австро-Угорщиною від 8 лютого 1918 р. був таємним, а його текст майже не відомий, варто подати його основні положення. Насамперед, сторони заявляли, що „обидві держави перейняті думкою жити віднині у взаємних приязних і миролюбних відносинах”. Виходячи з цієї преамбули, вони брали на себе відповідні зобов'язання: „Уповноважений Австро-Угорщини приймає до відома, що українське правительство готове утворити закони, які забезпечують права поляків, німців і жидів на Україні. Уповноважені України з свого боку беруть до відома рішення цісарського королівського Правительства дати українському народові в Австрії ще далі йдучі забезпечення його національного і культурного розвитку, ніж ті, які він має на основі діючих законів. Цісарське королівське Правительство не пізніше 20 липня 1918 р. має предложити Рейхсрагові проект закону, котрий убмовлює відділення в більшості заселеної українцями східної частини Галичини від цього коронного краю і сполучення разом із Буковиною в один коронний край” [19, с. 216]. Договір підписали від австро-угорської сторони Ернст фон Зайдлер, міністр закордонних справ граф Оттокар Чернін, а від української – О. Севрюк, М. Любинський і М. Левицький [9, с. 216].

Коли поляки, які мали досить сильні позиції в Австро-Угорщині та вплив на її зовнішню політику, довідалися про зміст угоди, то вони розгорнули активну діяльність з метою не допустити її реалізації. На польських землях відбулися широкомасштабні акції протесту.

Особливо болісно сприймало польське суспільство угоду на повернення Україні її старовинних етнічних земель Холмщини й Підляшшя. У травні 1918 р. уряд Австро-Угорщини, реагуючи на вимоги поляків, звернувся до Берліна з проханням натиснути на Україну щодо встановлення кордону на Бузі й змусити її відмовитися від претензій на вказану територію. Довідавшись про ці акції, міністерство закордонних справ України вручило спеціальні ноти у Відні – графові Буріанові, а в Києві – послові Форгачу. У

них наголошувалося, що до укладання договору в Бресті Холмщина була окупована німецькими й австро-угорськими військами. Згодом український уряд скерував туди своїх комісарів (губернаторів) зі своїм апаратом. Якщо на німецькій частині українська влада була встановлена без перешкод і представництво Києва приступило до виконання своїх функцій, то на австрійській, з прикрістю писав Д. Дорошенко, українців не допустили. Крім того, грубо порушуючи договір, австрійці на окупованій території Холмщини оголосили статус-кво на користь Польщі: дозволили проведення виборів до Польської Регентської Ради з обранням винятково поляків, населенню видають паспорти підданих Польщі, заборонено повертатися на батьківські землі Холмщини воєнним біженцям, і ці території посилено заселяються поляками. Глава українського зовнішньополітичного відомства наполягав дотримуватися положень та зобов'язань відповідно до Брестських угод [12, с. 85].

Не маючи вагомих підстав для анулювання досягнутих і закріплених Брестським договором домовленостей, уже 10 червня 1918 р. міністр граф Буріан надіслав вказівки до своїх дипломатичних представництв у Берліні, Софії, Царгороді вжити заходів і вплинути на відповідні структури цих держав з тим, щоб вони утрималися від ратифікації Брестських угод. Свої вимоги він обґрунтував тим, що Українська Держава не виконує взятих на себе зобов'язань щодо поставок хліба й відверто заявив, що „Австрія вважає себе звільненою від обов'язку додержувати Берестейську умову в її цілості, себто щодо Холмщини й до розділу Галичини” [17, с. 329].

Але Німеччина, Болгарія і Туреччина не підтримали пропозиції австрійської сторони, що викликало дипломатичні скандали й суперечності між країнами блоку. Помітну роль у цьому відіграли зусилля української дипломатії. Варто відзначити активну діяльність українського посла у Відні В. Липинського, який докладав великих зусиль у захисті інтересів Української Держави, незважаючи на постійні нападки з боку австрійської сторони. Коли він підписав протокол про обмін ратифікаційних актів з представником Болгарії М. Джебаровим, це стало причиною серйозних суперечностей і скандалів між Віднем і Софією, які погасила термінова ратифікація договору Німеччиною.

Уряд Скоропадського намагався уладнати взаємини з Австро-Угорщиною, причому діяв досить рішуче й наполегливо. Між іншим, Відень від самого початку приходу гетьмана П. Скоропадського до влади ставився до нього з передсторогою. Він дуже болісно відреагував на титул „Гетьман усієї України”, який номінально поширював його владу також на українські землі у складі Габсбурзької монархії.

У листах до Києва В. Липинський пропонував урядові й міністерству закордонних справ рішучіше відстоювати право на українські землі й вимагати ратифікації та виконання Віднем Брестських угод. Він пропонував не лише висловлювати ноти протесту, але й погрожувати припиненням

поставок хліба й навіть відкликанням посольства з Відня, тобто розривом дипломатичних відносин. Посол наголошував, що ці заходи зашкодять Австро-Угорщині більше, ніж Україні [16, с. 656 – 659].

24 липня В. Липинський вручив графові Буріану ноту з протестом проти анулювання договору. У її кінцевій частині український посол заявив: „Правительство Української Держави через моє посередництво висловлює тверду лінію, що його бажання, аби Берестейський мир був якнайшвидше ратифікований в Австро-Угорській монархії і щоб були допущені українські адміністративні власті в зайнятій Ц.(Цісарськими - авт.) і К.(Королівськими - авт.) військами частині Холмської землі, – буде сповнене і що тим самим буде дана реальна підстава для дальшого приятельського співжиття обох держав і їх народів” [6, с. 15-21]. Але австрійський міністр відмовився приймати ноту. У відповідь Липинський демонстративно цього ж дня в німецькому посольстві обмінявся ратифікаційними грамотами між Україною і Німеччиною, проти чого виступав Відень.

Рішучі заходи й активність уряду Української Держави, міністерства закордонних справ і посла В. Липинського все ж вплинули на позицію Відня. 5 жовтня 1918 р. міністр закордонних справ граф Буріан звернувся до прем'єрів Австрії – Гусарека та Угорщини – Векерле з пропозицією все ж таки ратифікувати Брестські угоди.

У середині жовтня 1918 р. Австро-Угорська імперія вступила у фазу розпаду. Її військові частини в Холмщині розкладалися й самочинно, як це було в українському місті Володимирі-Волинському, передавали владу полякам. Часто польські збройні формування захоплювали територію зони німецької окупації, підпорядкованої українському губернаторові О. Скоропис-Йолтуховському. 5 листопада П. Скоропадський звернувся до німецького командування в Києві з проханням розмістити свої війська в Холмщині і, насамперед, у Холмі. Д. Дорошенко терміново виїхав до Берліна й уклав угоду, згідно з якою дві німецькі дивізії мали замінити евакуйовані австрійські військові частини. Але військово-політична ситуація в Німеччині й Україні, що склалася в листопаді-грудні 1918 р., не дозволила утримати Холмщину. Вона назавжди залишилася у складі Речі Посполитої [20, с. 201 – 203].

Таким чином, стосунки між Українською Державою та Австро-Угорщиною склалися досить неоднозначно й зводилися практично до розв'язання територіальної проблеми в боротьбі за соборність України. Менше вони торкалися взаємин з австрійським військовим контингентом у південному регіоні України – Східної армії під командуванням генерала піхоти Альфреда Крауса, який, до речі, у листопаді 1918 р. без погодження з Віднем евакуював армію з України, за що був підданий нещадній критиці партією війни. Відзначмо, що конфліктів удавалося уникнути лише в контактах, які підтримувалися з метою реалізації українською та австрійською сторонами економічної угоди.

У жовтні 1918 р. внаслідок воєнної катастрофи на італійському фронті та бурхливого піднесення національно-визвольного руху, виявилися всі ознаки розпаду Австро-Угорської імперії. Передбачаючи утворення на її землях нових незалежних держав, міністр Д. Дорошенко зустрівся з В. Липинським у Берліні. Вони провели консультації щодо перспектив діяльності посольства у Відні та створення на його базі надзвичайних представництв у Празі й Будапешті. Після цього до Праги виїхав В. Полетика, де було створено місію, що працювала згодом у Чехословаччині. Засновником місії в Будапешті став І. Токаржевський-Карашевич. Вона в січні 1919 р. стала досить потужним і важливим українським дипломатичним представництвом в Угорщині.

З усіх країн блоку Центральних держав, пов'язаних Брестським мирним договором, без усяких проблем склалися відносини з Болгарією. Насамперед, обидві країни не мали жодних взаємних претензій. Тон взаєминам задавали глави держав – гетьман П. Скоропадський і цар М. Фердинанд, які демонстрували приязне ставлення один до одного, прагнення дружніх взаємовідносин між країнами.

Визначальну роль відіграло призначення болгарським послом у Києві І. Шишманова, учня великого українського вченого М. Драгоманова, одруженого з його донькою. Він не раз відвідував Україну, мав чимало друзів і був прекрасно інформований про суспільно-політичну ситуацію та проблеми національно-державного будівництва. Аналізуючи українсько-болгарські відносини, Д. Дорошенко підкреслював, що згадані обставини суттєво спричинилися до встановлення дуже добрих відносин з Болгарією і позитивного розв'язання низки складних проблем, зокрема ратифікації Брестського мирного договору [9, с. 153].

Зважаючи на важливість міжнародних зв'язків Української держави та її прагнення стати рівноправним членом світового співтовариства, її посольство в Болгарії було досить потужним і кваліфікованим. Воно мало статус 1-го розряду, а уповноважений представник був у ранзі міністра-резидента. На цю посаду був призначений колишній міністр закордонних справ О. Шульгин. Радниками, секретарями, аташе стали досвідчені громадсько-політичні діячі й дипломати Ф. Шульга, В. Драгомирецький, П. Сікора, Д. Шелудько, М. Лаврик. Військовим аташе призначено генерал-значкового Б. Бобровського. Штат посольства налічував десять працівників [23, с. 34].

Від перших днів перебування у Софії українські дипломати виявили велику активність: провели низку зустрічей і переговорів з болгарськими діячами зовнішньополітичного і військового відомств, взяли участь в офіційних прийомах, зокрема, на честь короля Фердинанда й австро-угорського імператора Карла I. О. Шульгин 7 вересня урочисто вручив главі держави вірчі грамоти. Цей акт відбувся в надзвичайно щирій обстановці з

обох сторін за присутності царевича Бориса, прем'єр-міністра та інших високих посадовців.

Усі заходи українських дипломатів, як доповідав посол до Києва, скеровані на зміцнення стосунків між Україною і Болгарією та встановлення відносин з дипломатичними представництвами інших країн, передусім нейтральних, болгарська сторона сприймала з розумінням і підтримкою [23, с. 10].

Архівні документи свідчать про певні труднощі в діяльності посольства, насамперед, через відсутність регулярного й надійного радіотелеграфного та поштового зв'язку з Києвом. Спроба встановити радіотелеграфний зв'язок з використанням станції в Одесі натрапила на спротив австрійських військових окупаційних властей, хоча названа радіостанція була готова забезпечити зв'язок, без якого нормально функціонувати посольству було складно. Тому, як доповідав О. Шульгин, останню інформацію з України доводилося отримувати від болгарського посла в Києві Шишманова та з німецьких засобів масової інформації [22, с. 51].

Одним з помітних напрямків діяльності українського посольства було сприяння розвитку економічних відносин у руслі Брестського мирного договору, суттєве збільшення товарообігу між державами, у чому Болгарія була дуже зацікавлена. Але Німеччина, а особливо Австро-Угорщина, намагалися спрямувати головний потік українського експорту продуктів харчування до себе й твердо контролювали поставки з України. За цих умов дипломати обох країн намагалися уникнути перепон з боку великих держав через прямі зв'язки з підприємцями. Щоправда, торговельно-економічні зв'язки практично не набули систематичного характеру й помітних масштабів.

Від підписання Брестських угод і до кінця 1918 р. добросусідські й дружні стосунки Україна підтримувала з Туреччиною. Дипломатичні зв'язки між ними були встановлені ще за Центральної Ради, коли в Константинополі було засновано посольство на чолі з М. Левитським. Талановитого дипломата, що відзначився на переговорах у Бресті, Д. Дорошенко відкликав до Києва для роботи в міністерстві й призначив на його місце О. Кістяковського. Проте він не зміг виїхати через різні причини і послом до Туреччини було призначено недавнього губернського комісара Київщини М. Суковкина [24, с. 97].

У зв'язку з тим, що від'їзд українського дипломатичного представництва до Туреччини затримувався, обмін ратифікаційними грамотами між державами відбувся 22 серпня 1918 р. у Відні. Цей акт виконили В. Липинський та посол Туреччини в Австро-Угорщині Гусейн-Гільмі-Паша. Українське надзвичайне посольство в повному складі прибуло до турецької столиці 1 листопада [25, 3].

Незважаючи на дуже складну ситуацію в країні (вихід з війни та присутність у Золотому Розі військових кораблів Антанти), згадував Л. Кобилянський, турецький султан Магомет V прийняв українців з великими почестями. Він тепло привітав посла Суковкіна, потім особисто кожного з членів представництва, заявивши, що „дуже радий був пізнати нас і бажає нам доброго життя в своїй державі” [25, с. 3].

Щоправда, дипломатичні стосунки між Українською Державою і Туреччиною тривали недовго. У грудні 1918 р. гетьман П. Скоропадський та останній султан Оттоманської імперії втратили владу. Але встановлені добросусідські взаємини надовго залишили позитивний слід, зокрема, коли під натиском військ більшовицької Росії 1920 р. евакуйовані з Криму антирадянські військові формування та біженці з України знайшли в Туреччині тимчасовий притулок.

Таким чином, діяльність української дипломатичної служби в добу Української Держави гетьмана П. Скоропадського зробила потужний внесок у розвиток міждержавних стосунків у пріоритетному й найбільш важливому напрямку зовнішньополітичного курсу країни на той час – у бік Центральних держав на чолі з Німеччиною. Саме з Берліном зусиллями уряду, міністерства закордонних справ та дипломатичних представництв склалися тісні зв'язки та ділове співробітництво. Україна досягла певного успіху у використанні могутності й впливу Німеччини для розв'язання важливих проблем державного будівництва: міжнародного визнання, забезпечення незалежності, захисту справедливо погоджених кордонів з урахуванням соборності етнічних українських земель. Слід уважати, на наш погляд, успіхом української дипломатії встановлення дружніх відносин з Болгарією й Туреччиною. Проте внаслідок несприятливих обставин та не поступливості Відня в територіальних питаннях не склалися відносини з Австро-Угорщиною, хоча українська дипломатія докладала великих зусиль і виявляла винахідливість у розв'язанні складних завдань.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Брицький П.П. Буковинці на дипломатичній службі УНР та ЗУНР / П.П. Брицький, О.В. Добржанський. – Вид-во „Золоті литаври”, Чернівці, 2007. – 241 с.
2. Веденєєв Д. Юність української дипломатії. Становлення Зовнішньополітичної служби в 1917 – 1923 роках / Д. Веденєєв, Д. Будков. – К., 2006. – 296 с.
3. Винниченко В. Відродження нації: (Історія української революції, (марець 1917 р. - грудень 1919 р.): В 3-х ч. – К.; Відень, 1920 / В. Винниченко. – Ч.1. – 348 с.; Ч.2. – 328 с.; Ч.3. – 535 с.
4. Грибоєдов С.В. Фомування гетьманського уряду Української Держави: Історіографія питання / С.В. Грибоєдов // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка: Історія. – 2000. – № 46. – С.29 – 33.
5. Грибоєдов С.В. Українська держава гетьмана П. Скоропадського: Історіографічне дослідження / С.В. Грибоєдов // Авторев. дис. ...канд. іст. наук., 2001. – 20 с.
6. Держалок М.С. Українсько-австро-угорські відносини.1918// міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки / М.С. Держалок. – Вип. 3. – К., 1993. – С.15 – 21.

7. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле, 1914 – 1920 / Д. Дорошенко. – Мюнхен, 1969. – 467 с.
8. Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр. / Д. Дорошенко. – К.: Темпора, 2002. – Т. 2.: Українська Гетьманська Держава 1918 року. – 351 с.; його ж Дещо про закордонну політику Української Держави в 1918 р. / Д. Дорошенко // Хліборобська Україна. – 36. П-IV. – С. 49 – 65.
9. Дорошенко Д. Історія України 1917 – 1923 рр. / Д. Дорошенко. – Т.2. Українська Гетьманська Держава 1918 року – Ужгород, 1930. – 510 с.
10. Доценко О. Літопис української революції: Матеріали і документи до історії української революції, 1917-1923 рр. / О. Доценко. – Т. II, кн.5. – Львів, 1924. – 398 с.
11. Заруда Т.В. Зовнішньополітична діяльність уряду Української Держави. 1918 рік / Т.В. Заруда // Дис. ...канд. іст. наук., 1995. – 177 с.
12. Липинський В. З епістолярної спадщини / В.Липинський. – К., 1996. – 385с.
13. Литвин В. Україна: доба війн і революцій (1914 – 1920) / В. Литвин. – К., 2003. – 486 с.
14. Мельник М. Українська держава 1917-1920 рр. у світлі міжнародного права / М. Мельник // Визвольний шлях (Лондон). – 1971. – Кн. 5 – 10.
15. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття / І. Нагаєвський. – К.: Український письменник, 1993. – 414 с.
16. Осташко Т. В'ячеслав Липинський – історик, політик, дипломат / Т. Осташко // Україна дипломатична: науковий щорічник. – Вип.3. – С. 656 – 669.
17. Павлюк О. Дипломатія незалежних українських урядів (1917-1920) / О. Павлюк, В. Сідак // Нариси з історії дипломатії України. – К., 2001. – С. 310 -339.
18. Павленко Ю. Українська державність у 1917 – 1919 рр. / Ю. Павленко, Ю. Храмов. – К., 1995. – 262 с.
19. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 рр. / П. Скоропадський. – Філадельфія, 1995. – 492 с.
20. Федюшин О. Украинская революция 1917-1918 / О. Федюшин. – Москва, 2007. – 332 с.
21. Центральний державний архів вищих органів влади і управління (далі – ЦДАВО України). – Ф. 3198. – Фонд посольства Української Держави в Австро-Угорщині. – Оп. 2. – Спр. 3. – Арк. 3.
22. ЦДАВО України. – Ф. 3198. – Оп. 2. – Спр. 2. – Арк. 1 – 4.
23. ЦДАВО України. – Ф. 3766. – Фонд Міністерства закордонних справ Української Держави. – Оп. 1. – Спр. 22. – Арк. 51.
24. ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Фонд міністерства закордонних справ УНР. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 97.
25. ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 1. – Спр.22. – Арк. 3.
26. Шульгин О. Політика: Державне будівництво України і міжнародні справи / О. Шульгин. – К., 1918. – 110 с.; Shoulgine O. L'Ukraine la Russie et la Puissance de L'Entente / O. Shoulgine. – Berne, 1918.; Shoulgine O. L'Ukraine et la Cauchemar Rouge / O. Shoulgine – Paris, 1927.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Дацків Ігор Богданович – доктор історичних наук, професор кафедри документознавства, інформаційної діяльності та українознавства Тернопільського національного економічного університету.

Наукові інтереси: історія української дипломатії та міжнародних відносин, проблеми повернення історико-культурних цінностей втрачених Україною під час Другої світової війни.